

ЛАЛМИКОРЛИКДА ЮМШОҚ БУҒДОЙНИНГ ҚИММАТЛИ БЕЛГИ ВА ХУСУСИЯТЛАРГА ЭГА ЯНГИ НАВ НАМУНАЛАРИ

**З.Очилов – магистратура талабаси,
С.Ғайбуллаев – илмий раҳбар, қ.х.ф.н., катта илмий ходим**

Аннотация. Мақолада юмшоқ буғдойнинг қимматли белги ва хусусиятларга эга бўлган юқори ҳосил берган янги нав намуналари устида 2015-йилда олиб борилган илмий-тадқиқот натижалари бўйича таҳлиллари ёритиб берилган.

Калит сўзлар. Юмшоқ буғдой, нав, намуна, ҳосилдорлик, 1000 дона дон вазни, лалмикорлик, ўсимлик бўйи, бошланғич манба.

Кириш. Ҳозирги кунда Республикамизда, қолаверса дунё миқёсида келажакда аҳолини дон маҳсулотларига бўлган талабининг ошишини этиборга олиб, лалмикорликнинг барча минтақаларида ғалла майдонларини кенгайтириш, олинаётган ҳосилдорликни ошириш, юмшоқ буғдойнинг серҳосил навлари ва бошланғич манбаларини яратиш ҳозирги кундаги долзарб муаммолардан биридир.

И. Эгамов ва бошқаларнинг (2015) таъкидлашича, донли экинларнинг энг муҳим белгиларидан бири бу бошқоқлаш фазаси ҳисобланиб, буғдойнинг эрта пишарлигини белгилашда асосий омил бўлади.

Юсупов Б. А., Нурбеков Ў.А. (2007) маълумотларида ишлаб чиқариш талабларига жавоб берадиган нав яратиш учун танлашни қурғоқчилик йилларида кўпроқ ўтказиш мақсадга мувофиқ бўлиши ва лалмикорликда юқори ҳосилли нав яратиш учун 1000 дона дон вазни юқори бўлган ўсимликларни танлаш яхши натижа беришини таъкидлаган.

Илмий тадқиқотнинг мақсади. Дон ва дуккакли экинлар илмий-тадқиқот институти Ғаллаорол илмий-тажриба станциясига қурғоқчилик минтақаларида қишлоқ хўжалик илмий-тадқиқотлари халқаро маркази (ИКАРДА) дан келтирилган юмшоқ буғдойнинг янги нав намуналарини экиб ўрганиш, қимматли хўжалик белги ва хусусиятларига эга бўлган янги нав намуналарининг бошланғич манбаларини яратиш ҳисобланади.

Материаллар ва методлар. Илмий тадқиқотлар 2015-йил ДДЭИТИ Ғаллаорол илмий-тажриба станцияси марказий лалмикор тажриба майдонида олиб борилди. Тажрибаларда 36 та нав намуна 2 қайтариқда 10 м² дан экилди. Нав намуналарини таққослашда андоза нав сифатида «Тезпишар» навидан фойдаланилди. Тажрибаларни жойлаштириш ва математик таҳлил қилиш Б.А.Доспехов (1985) бўйича, тажриба кузатувлари, таҳлиллари собиқ Бутуниттифоқ Ўсимликшунослик институти (ВИР 1977-1984 йй), Международный классификатор СЭВ рода Triticum L. (1984) ҳамда ИКАРДА ва ДДЭИТИ Ғаллаорол илмий-тажриба станцияси томонидан (2004-йил) ишлаб чиқилган ва қабул қилинган услубий қўлланмалар асосида олиб борилди.

Натижа ва уларнинг таҳлили. Лалмикор шароитда ярим интенсив навлар яхши натижа беради. Яъни ҳар қандай қурғоқчил йилларда ҳам бундай навлардан ҳосил олса бўлади. Биз ўрганган навларнинг аксарияти интенсив типга эга бўлиб, ўсимлик бўйи 40-50 см паст бўлганлигидан бу йилги қурғоқчил йилда ҳосилдорлиги андоза навдан паст бўлди. Лекин тажрибада ўрганилган андоза «Тезпишар» навида ўсимлик бўйи 67,2 см ни ташкил этди. ИКАРДА дан келтирилган айрим навлар бу йилги қурғоқчил йилда ҳам бўйи «Тезпишар» навидан юқори бўлганлиги аниқланди. Бу Gerek (Туркия) намунасида ўсимлик бўйи 76,0 см, Shark/ F4105 (Туркия) намунасида 70,5 см, Poto/Cal (Туркия) намунасида 79,8 см ни ташкил этиб андоза навдан ўсимлик бўйи узун эканлиги кузатилди (1-жадвал).

Лалмикорликда олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра, лалмикорликда узун бўйли ўсимликларни танлаб олиш мақсадга мувофиқдир. Чунки узун бўйли буғдой навларида илдиз тизими яхши ривожланганлиги учун қурғоқчил йилларда ҳам ҳосил олиш мумкин бўлади.

Нав намуналарни бошоқлаш муддати тахлил қилинганда андоза навда бошоқлаш муддати 8-майга тўғри келди. Shark (Туркия) ва Poto/Cal (Туркия) намуналарида 7-майга, Gerek (Туркия) намунасида 11-майга, Kirgiz 95/8 (Туркия) намунасида 11-май, Jarumba (Туркия) намунасида 13-майга бошоқлаш муддати тўғри келди. Бошқа намуналарда андоза навдан 2 кундан 8 кун кейингача бошоқлаш муддати кузатилди.

Лалмикорликда 1000 дон дон вазни катта роль ўйнайди. Тажрибада 1000 дон дон вазни энг юқори Ji5418 (Туркия) намунасида 40,5 г, Kirgiz 95/8 (Туркия) намунасида 40,7 г, Jarumba/1 (Туркия) 39,7 г, Krasnodar (Туркия) 39,6 г, намуналарда эканлиги тахлил натижаларида аниқланди. Андоза навда 1000 дон дон вазни 38,8 г ни ташкил этди.

Нав намуналарини муҳим қимматли белги ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳосилдорлик бўйича тахлил қилганда, андоза «Тезпишар» навида ҳосилдорлик 8,5 ц/га, Gerek (Туркия) намунасида 10,5 ц/га, Zander-34 (Туркия) 10,1 ц/га, Kirgiz 95/8 намунасида 14,2 ц/га, Jarumba/1 (Туркия) намунасида 13,0 ц/га, Krasnodar/F (Туркия) намунасида 11,8 ц/га ни ташкил этди. Андоза навдан ҳосилдорлиги 0,4 дан – 5,7 ц/га гача юқори эканлиги кузатилди.

1-жадвал. Юмшоқ буғдойнинг қимматли белги ва хусусиятлари бўйича танлаб олинган юқори кўрсаткичга эга нав намуналари (Ғаллаорол-2015 й)
HCP₀₅ = 0,9 ц/га

№	Нав намуналар номи	Келиб чиқиши	Ўсимлик бўйи, (см)	Бошоқлаш муддати, (кун, ой)	1000 дон дон вазни, (г)	Ҳосилдорлиги, (ц/га)	Андозадан ҳосил фарқи, (±) ц/га
1	Тезпишар (ан)	Ўзбекистон	67,2	8.05	38,8	8,5	0,0
2	Gerek	Туркия	76,0	11.05	35,6	10,5	+2,0
3	Ji5418/M	Туркия	66,3	11.05	40,5	6,3	-2,2
4	Hbk0935W-24	Туркия	56,9	11.05	36,5	8,5	0,0
5	Zander-34	Туркия	66,0	15.05	37,2	10,1	+1,6
6	Ks920709-B	Туркия	66,9	12.05	35,6	7,7	-0,8
7	Kirgiz 95/8	Туркия	56,1	11.05	40,7	14,2	+5,7
8	Gun 91/3	Туркия	64,3	10.05	35,9	8,5	0,0
9	Jarumba/L	Туркия	58,6	13.05	39,7	13,0	+4,5
10	MV14-2000	Туркия	50,1	16.05	35,9	8,1	-0,4
11	Krasnodar/F	Туркия	62,4	15.05	39,2	11,8	+3,3
12	Krasnodar/	Туркия	59,2	12.05	38,9	8,5	0,0
13	Krasnodar	Туркия	61,5	11.05	39,6	8,9	+0,4
14	Shark/F4105	Туркия	70,5	7.05	34,3	7,9	-0,6
15	Poto/Cal	Туркия	79,8	7.05	36,3	6,8	-1,7

Хулоса. Тахлил натижаларидан келиб чиқиб шуни хулоса қилиш мумкинки ўсимлик бўйи, 1000 дон дон вазни ва бошқа қимматли хўжалик белгилари жиҳатидан ҳосилдорлиги андоза навдан юқори бўлган Gerek, Zander-34, Kirgiz 95/8, Jarumba/1, Krasnodar/F, Krasnodar (Туркия) нав намуналари танлаб олинди ва юмшоқ буғдой селекцияси лабораториясига селекция жараёнида бошланғич манба сифатида тақдим этилди.